

The Hague Centre
for Strategic Studies

Najaarspeiling

HCSS Publieksmonitor

Maatschappelijke Stabiliteit

Hoofdpijnen Najaarspeiling 2025

Jesse Kommandeur en Gerben Bakker

September 2025

HCSS Publieksmonitor

Maatschappelijke Stabiliteit

Hoofdpijnen Najaarspeiling 2025

Auteurs:

Jesse Kommandeur en Gerben Bakker

Met medewerking van:

Emma Bokel en Marit Weurding

Met dank aan:

Jeroen van Lindert (KiesKompas) en

Willem Blanken (KiesKompas)

Omslagafbeelding:

Canva

September 2025

De publiekmonitor is een onderzoekslijn binnen HCSS in opdracht van de Nederlandse politie. De analyses in dit rapport zijn afgerond in augustus 2025. Gebeurtenissen of ontwikkelingen die plaatsvonden in de periode tussen afronding en publicatie zijn niet van invloed geweest op de bevindingen.

© *The Hague* Centre for Strategic Studies behoudt zich alle rechten voor. Geen enkel onderdeel van dit rapport mag gereproduceerd of gepubliceerd worden in welke vorm dan ook, in print, microfilm, fotografie, of op enig andere manier zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van HCSS. De rechten van alle foto's zijn voorbehouden aan hun respectievelijke eigenaars.

Inhoudsopgave

	Takeaways	V
1.	Introductie	1
2.	Maatschappelijke zelfpositionering	5
3.	Externe druk	7
4.	Intern ongenoegen	10
5.	Subversieve krachten	13
6.	Weerbaarheid en veerkracht	16
7.	Samenvattend	18

Over de HCSS Publieksmonitor

De HCSS Publieksmonitor Maatschappelijke Stabiliteit is een onderzoeksinstrument dat structureel in kaart brengt hoe Nederlanders maatschappelijke stabiliteit waarnemen. De monitor kijkt daarbij niet alleen naar objectieve ontwikkelingen, maar juist naar de perceptie van burgers: waar zien zij dreiging, waar nemen zij wantrouwen waar, of juist kracht en verbondenheid?

De monitor richt zich op vier centrale thema's: **externe druk**, **intern ongenoegen**, **subversieve krachten** en **maatschappelijke veerkracht**. Externe druk verwijst onder meer naar geopolitieke spanningen, migratie en buitenlandse beïnvloeding. Intern ongenoegen gaat over polarisatie, sociale onrust en vertrouwen in politiek en instituties. Subversieve krachten hebben betrekking op dreigingen als georganiseerde misdaad, extremisme en digitale ontwrichting. Veerkracht en weerbaarheid omvatten factoren zoals onderlinge cohesie, vertrouwen, en het gevoel voorbereid te zijn op crises.

De vragenlijst achter de monitor is ontwikkeld door HCSS in samenwerking met KiesKompas en wordt periodiek afgenomen onder een representatieve steekproefpopulatie van Nederlandse burgers. De verzamelde antwoorden vormen de basis voor de publieksperceptie, die het mogelijk maakt om ontwikkelingen door tijd te volgen en te koppelen aan maatschappelijke en politieke ontwikkelingen.

4

Vaste thema's

4.000+

Deelnemers

4

Keer per jaar

Takeaways

Stabiliteit blijft broos

Nederlanders geven de maatschappelijke stabiliteit een 6,1. Een lichte daling ten opzichte van de zomerpeiling. Daar komt bij: Het aantal mensen dat een onvoldoende geeft, groeit.

Interne onvrede op nummer één

Ten opzichte van de zomerpeiling worst interne ongenoegen nu als meest prominente bron van dreiging genoemd in plaats van geopolitieke spanningen. De bezorgde blik van Nederlanders keert naar binnen.

Zorgen over democratie groeien

Steeds meer Nederlanders twijfelen aan de werking van het democratisch bestel. 6 op de 10 Nederlanders maakt zich zorgen dat de democratie minder goed zal functioneren. Meer dan de helft van de Nederlanders voelt nu dat hun stem geen verschil maakt.

Regering schuift problemen voor zich uit

Ruim 9 op de 10 Nederlanders vindt nu dat de regering problemen liever voor zich uit schuift dan oplost. Dit signaleert de groeiende desillusie onder het gros van de Nederlandse bevolking.

Digitale dreiging vaker herkend

Religieus-extremistische bewegingen worden nu het vaakst genoemd als subversieve dreiging. Opvallend is de opkomst van online extremisme. Digitale omgevingen worden breder gezien als voedingsbodem voor haat en geweld.

De veerkrachtige buurt tegenover een ondaadkrachtige overheid

Nederlanders zien hun directe omgeving in meerderheid als bron van veerkracht, maar blijven weinig vertrouwen hebben in de bestuurlijke slagkracht bij interne spanningen en crisismanagement.

1. Introductie

In de turbulente tijden van een verschuivende wereldorde, zorgen over polarisatie en versterkt wantrouwen, is het verstandig om de vinger aan de pols te houden van de samenleving. **De HCSS Publieksmonitor Maatschappelijke Stabiliteit** (in het vervolg: HCSS Publieksmonitor) peilt hoe Nederlanders de zogenaamde systeemdruk¹ op hun samenleving waarnemen. Deze notitie vat de bevindingen van deze uitgebreide survey op hoofdlijnen samen. Waar zien Nederlanders dreigingen? Waar ziet men grote bronnen van (nationale) onvrede? Welke krachten en groepen ziet men als ondermijnend? En wat geeft Nederlanders juist vertrouwen in de veerkracht van Nederland?

Over de Najaarspeiling 2025. De najaarspeiling is in augustus 2025 uitgezet onder circa 5.300 representatieve respondenten uit heel Nederland en volgt op de zomerpeiling van juni. In dit document presenteren we de uitkomsten op hoofdlijnen en delen we de 'top concerns' die als meest opvallend worden beschouwd. Voor een volledig overzicht van alle vragen en resultaten verwijzen we naar de **bijlagen HCSS Najaarspeiling 2025**. De HCSS Publieksmonitor is in de kern een strategisch beleidsinstrument: het is gefundeerd op wetenschappelijke inzichten en analysemethoden beschreven in het **scoping paper** maar moet niet worden beschouwd als wetenschappelijke onderzoekpublicatie.

2

Maatschappelijke stabiliteit gepeild.³ Wat bedoelen we met 'maatschappelijke stabiliteit'? En hoe noodzakelijk is het dat onze samenleving stabiel is? HCSS heeft dit concept aangegrepen om een samenhang van krachten te willen vangen die op onze samenleving inwerken.⁴ Het uitgangspunt is dat onze democratische rechtsorde tegen een stootje moet kunnen. Het mag in democratieën best 'knetteren'. Toch zijn democratische samenlevingen niet onkwetsbaar. Ineenstorting of autocratische machtsgrepen kunnen soms toch sneller ontstaan dan we denken.⁵ Met maatschappelijke stabiliteit bedoelen we daarom vooral dat de basis van onze liberale democratische rechtsorde gezond blijft.

¹ In dit licht spreken we van systemische risico's: risico's die voortkomen uit interacties tussen interne spanningen en externe druk, en die in potentie het functioneren van de samenleving als geheel ondermijnen

² Kommandeur, J., & Bakker, G. (2025). *HCSS Publieksmonitor Maatschappelijke Stabiliteit: Bijlagen Najaarspeiling 2025*. The Hague Centre for Strategic Studies.

³ Ten gunste van de representativiteit zijn de resultaten gewogen. Groepen die relatief minder vertegenwoordigd zijn, wegen zwaarder mee. Voor de weging was de verdeling als volgt: 49% van de respondenten is man en 51% vrouw. Wat betreft opleidingsniveau is 24% praktisch opgeleid, 42% middelbaar opgeleid en 34% theoretisch opgeleid. Bij de Tweede Kamerverkiezingen van 2023 gaf 18% aan op de PVV te hebben gestemd, 12% op GroenLinks-PvdA, 12% op de VVD, 10% op NSC, 5% op D66, 4% op BBB, 3% op het CDA, 2% op de SP, 2% op FvD, 2% op de Partij voor de Dieren, 2% op de SGP, 2% op DENK, 2% op de ChristenUnie, 1% op Volt, 1% op JA21, 1% op een andere partij, 24% stemde niet. Van de respondenten is 75% in Nederland geboren, 9% afkomstig uit een andere EU-lidstaat en 16% van buiten de EU. De gemiddelde leeftijd van de deelnemers is 50 jaar.

⁴ HCSS hanteert de definitie van maatschappelijke stabiliteit: 'het ongestoord functioneren van het dynamische Nederlandse leefklimaat waarin individuen, groepen en instituties vrij en beschermd kunnen functioneren en samenleven, verzekerd van de verworvenheden en de continuïteit van de Nederlandse democratische rechtsorde en de daarin gedeelde waarden.'

⁵ Walter, Barbara F. *How Civil Wars Start: And How to Stop Them*. New York: Crown, 2022.

De HCSS Publieksmonitor is ontwikkeld voor de **Nederlandse politie** binnen het **Strategische Monitor Politie** programma. Daarbinnen dient het instrument om een vinger aan de pols te houden van de maatschappij. Inzichten ondersteunen bestuurlijke en beleidsmatige koersbepaling en dragen bij aan de toekomstige maatschappelijke positionering van de politie. De gedeelde kennis beoogt het publieke debat verder te helpen en andere beleidsspelers in het veld te betrekken.

Systeemdruk. Om deze 'gezonde continuïteit' van onze rechtsorde te beoordelen kun je kijken naar de mate van systeemdruk die onze samenleving moet verduren. Deze systeemdruk—de manier waarop allerlei ontwikkelingen en gebeurtenissen samenvloeien en zo een groter systemisch risico vormen—is ten dele uit te drukken in feitelijke prestaties. Men kan kijken naar de kwaliteit van politieke inspraak of rechtspraak bijvoorbeeld. Maar naast het feitelijk beeld is ook de indruk van Nederlanders zelf van groot belang. Het publiek kan risico's signaleren die bestuurders onvoldoende scherp hebben. Ook kan het publieke beeld belangrijke vragen oproepen over de kloof tussen wat écht een risico is voor de maatschappelijke stabiliteit en wat mensen zelf belangrijk vinden.

Vier dimensies van maatschappelijke stabiliteit. De HCSS Publieksmonitor heeft tot doel om een beeld te vormen van waar Nederlanders zelf zorgen bij voelen. Tegelijk is maatschappelijke stabiliteit op zichzelf een te abstract en veelzijdig concept om te peilen. Daarom onderscheiden we vier dimensies die in de Publieksmonitor worden gethematiseerd.⁶ Deze dimensies zijn niet willekeurig maar geïnspireerd op bestaande ordeningen van onderzoeksinstituten. Ze zijn:

- *Externe druk*, of de factoren die van buiten Nederland op ons inwerken
- *Intern ongenoegen*, of de bronnen van onvrede die reden kunnen zijn voor sociale onrust
- *Subversieve krachten*, of de groepen of actoren die de rechtsorde van binnenuit ondermijnen
- *Weerbaarheid en veerkracht*, factoren die de samenleving robuuster maken en helpen herstellen.

⁶ In het Scoping paper HCSS publieksmonitor maatschappelijke stabiliteit wordt toegelicht hoe deze concepten in elkaar grijpen en hoe ze zijn verbonden met variabelen en vragen.

Figuur 1. Gesimplificeerde voorstelling van de vier dimensies van maatschappelijke stabiliteit

De opbouw van deze rapportage volgt de structuur van de survey:

- **Maatschappelijke zelfpositionering** – waar staan respondenten wat betreft hun maatschappelijke oriëntatie? Is men optimistisch óf pessimistisch, progressief óf conservatief?
- **Externe druk** – wat zien Nederlanders als de grootste dreigingen van buitenaf op de samenleving, en hoe worden deze dreigingen gewogen?
- **Intern ongenoegen** – welke bronnen van onvrede zien Nederlanders als zorgwekkend? We vroegen mensen naar zaken die het sociaal contract brozer maken.
- **Subversieve krachten** – wat zien Nederlanders als bedreigend als het aankomt op krachten die zich binnen onze samenleving manifesteren maar die uit zijn op ontwrichting?
- **Weerbaarheid en veerkracht** – belicht de oordelen van Nederlanders over de robuuste en veerkrachtige aspecten van de samenleving.
- **De ‘stand van stabiliteit’** – vormt de integrale slotbeschouwing op basis van de uitkomsten.

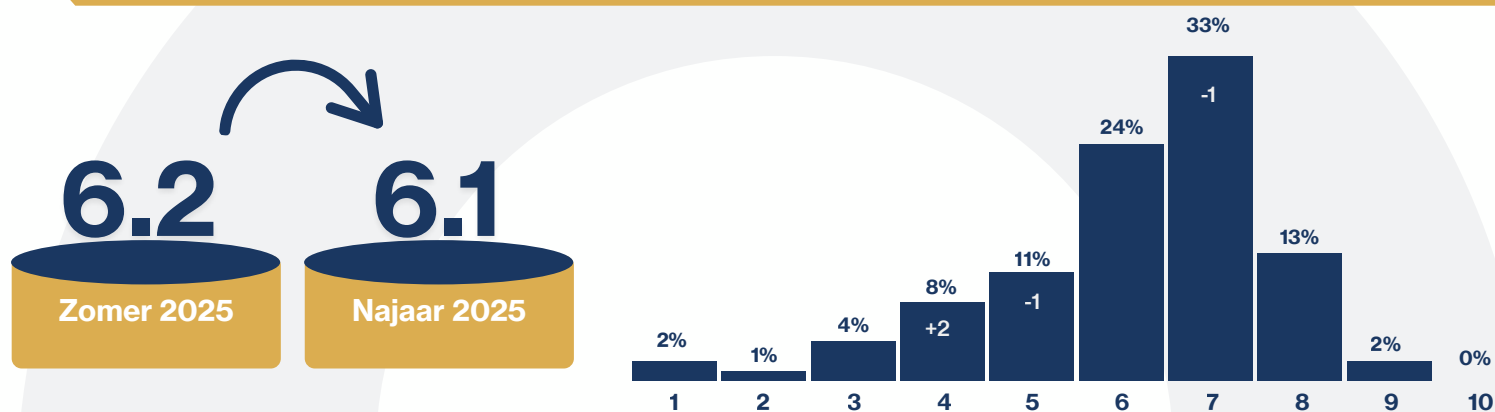
Elke sectie van deze rapportage wordt geopend aan de hand van een infosheet waarin de belangrijkste en opvallendste uitkomsten op dit thema zijn uitgelicht.

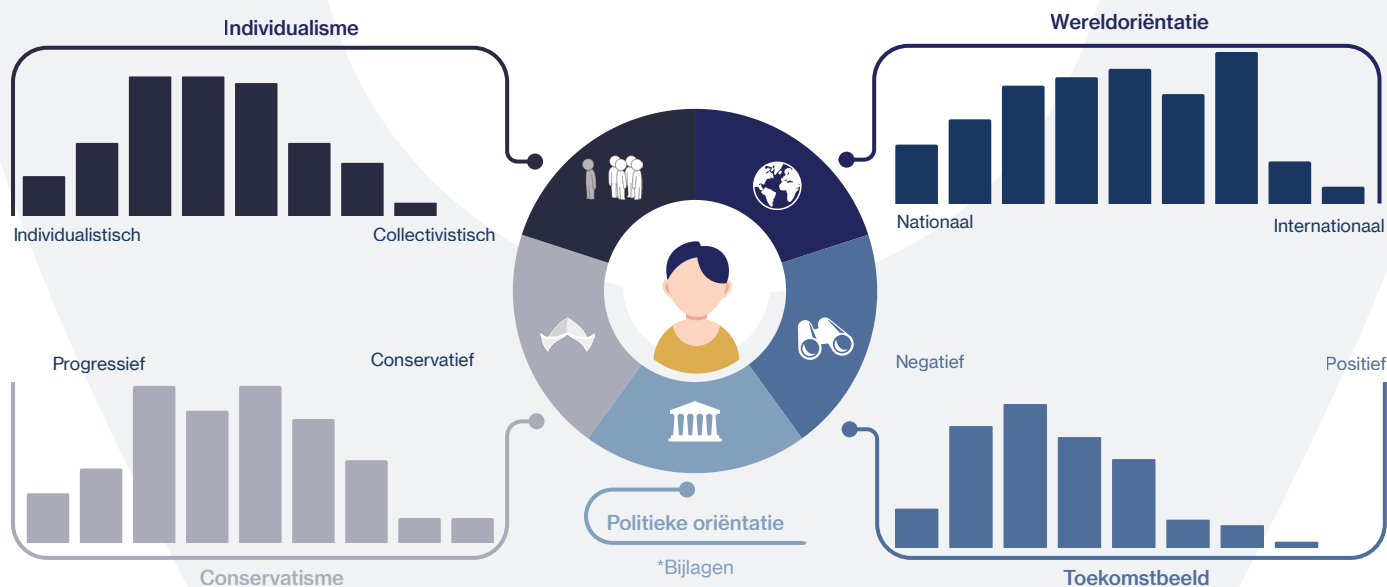
Maatschappelijke Stabiliteit

HCSS Publieksmonitor Najaarspeiling 2025

Welk cijfer geeft men de veiligheid en stabiliteit in Nederland?

Hoe positioneren Nederlanders zichzelf?

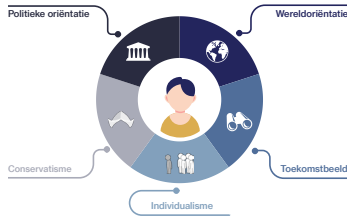
Welke onderwerp wordt als meest belangrijk ervaren?

Zomerpeiling 2025

Najaarspeiling 2025

2. Maatschappelijke zelfpositionering

Voor een goede interpretatie van de resultaten uit de HCSS Publieksmonitor is het belangrijk om niet alleen te weten wat mensen denken, maar ook vanuit welk perspectief ze dat doen. Het profiel van respondenten als het gaat om hun maatschappelijke oriëntatie werd om die reden in kaart gebracht op basis van vijf zelfpositioneringsvragen.⁷

Maatschappelijke zelfpositionering. Het aantal mensen dat een sombere kijk op de richting van de samenleving heeft, is verder toegenomen ten opzichte van de zomerpeiling. Nederlanders blijven daarnaast verdeeld op het spectrum van individualisme–collectivisme, al neigt een meerderheid naar de individualistische kant. Op het vlak van wereldoriëntatie bevindt het grootste deel van de respondenten zich, net als bij de zomerpeiling, in het midden van het spectrum. Op het spectrum van conservatief–progressief zien we een vergelijkbare spreiding, met de meeste mensen in het midden en een lichte meerderheid richting de conservatieve pool. Het meest opvallend in deze meting is de positionering qua toekomstbeeld: een overduidelijke meerderheid heeft een negatief beeld van de toekomst. Uitgesproken optimisme komt vrijwel niet voor (~1 procent).

Daling oordeel over maatschappelijke stabiliteit. Gemiddeld beoordelen Nederlanders de maatschappelijke stabiliteit met een **6,1**, wat een hele lichte daling is ten opzichte van de zomerpeiling (6,2). Ruim een kwart (26 procent) beoordeelt de stabiliteit als onvoldoende, terwijl de grootste groep (33 procent) een 7 geeft. Wie vertrouwen heeft in de toekomst, nationale verbondenheid voelt of de collectieve belangen hoger inschat dan de individuele, beoordeelt de maatschappelijke stabiliteit doorgaans positiever. Daarmee blijven optimisme, verbondenheid en collectieve oriëntatie belangrijke buffers tegen gevoelens van instabiliteit of ongenoegen.

Intern ongenoegen op nummer één. Net zoals in de zomerpeiling is aan Nederlanders gevraagd uit welke richting zij de druk op de stabiliteit en veiligheid van het land het meest acuut ervaren. Waar in de vorige meting internationale en geopolitieke ontwikkelingen nog het vaakst als zwaarwegend werden genoemd, zien we in de najaarspeiling een verschuiving. Intern ongenoegen wordt nu vaker genoemd en is **met 10 procent toegenomen**. Daarmee vormt deze dimensie inmiddels de meest herkende factor van systeemdruk. Subversieve krachten zijn eveneens sterker naar voren gekomen (+7 procent), terwijl internationale en geopolitieke ontwikkelingen even vaak genoemd blijven worden. De weerbaarheid van Nederland wordt nog steeds gezien als de minst zwaarwegende dimensie als het gaat om de maatschappelijke stabiliteit van Nederland.

⁷ De maatschappelijke zelfpositionering bestaat uit: (1) toekomstbeeld – optimistisch of bezorgd over de richting van de samenleving; (2) oriëntatie van nationaal tot internationaal – legt men de nadruk op binnenlandse of mondiale prioriteiten?; (3) verhouding tot de gemeenschap – is men meer individualistisch of collectivistisch?; (4) culturele oriëntatie – is men behoudend of progressief?; en (5) hun politieke oriëntatie, gebaseerd op stemgedrag tijdens de Tweede Kamerverkiezingen in 2023.

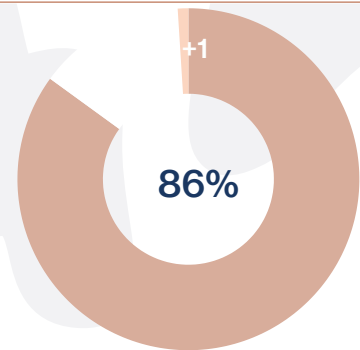
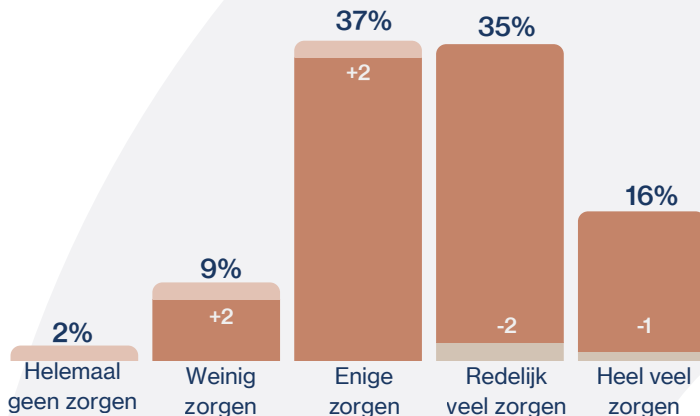
Externe druk

HCSS Publieksmonitor Najaarspeiling 2025

Algemene zorgen over externe druk

In hoeverre maken Nederlanders zich zorgen over de geopolitieke ontwikkelingen en internationale spanningen?

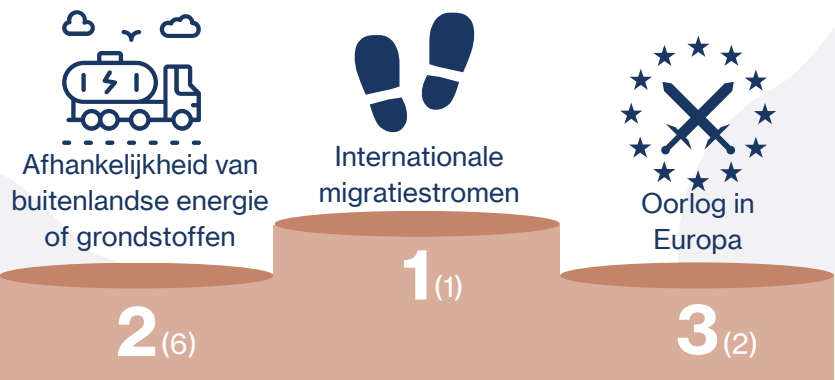
Percentage Nederlanders dat vindt dat de huidige wereldwijde situatie tot spanningen in Nederland leidt.

Napajaarspeiling 2025

Top drie meest gepercipieerde dreigingen

Internationale migratiestromen, afhankelijkheid van buitenlandse energie of grondstoffen, en oorlog in Europa worden gezien als de belangrijkste dreigingen van buitenaf.

Specifieke observaties Externe druk

11% maakt zich veel zorgen dat er weer een pandemie in Nederland gaat uitbreken.

28% maakt zich erg veel zorgen dat Nederland binnen 5 jaar betrokken raakt bij een oorlog.

57% maakt zich veel zorgen dat buitenlandse partijen de meningsverschillen in Nederland vergroten.

80% vindt dat Nederland te afhankelijk is van andere landen voor essentiële voorzieningen.

88% vindt dat de huidige wereldwijde situatie tot spanningen in Nederland leidt.

3. Externe druk

Externe druk - verwijst naar maatschappelijke spanningen die voortkomen uit invloeden van buitenaf. Denk aan de destabiliserende impact van geopolitieke ontwikkelingen, internationale conflicten, migratiestromen of digitale dreigingen. Zoals in de vorige sectie beschreven, geven Nederlanders aan dit cluster van factoren momenteel als minder bedreigend te ervaren dan het intern ongenoegen voor de stabiliteit van de samenleving.

Algemene zorgen over externe druk. In de najaarspeiling geeft een overduidelijke meerderheid aan zich nog steeds zorgen te maken over geopolitieke ontwikkelingen en internationale spanningen, net als in de zomerpeiling. Het algemene zorgniveau blijft daarmee hoog en stabiel, met slechts een zeer kleine minderheid die aangeeft zich hierover geen zorgen te maken.

Top-3 dreigingen. De meest genoemde dreiging blijft, net als in de zomerpeiling, internationale migratiestromen. De aandacht voor deze dreiging is lastig te duiden zonder aanvullende verdiepingsvragen over welke regio's van emigratie of welke typen migratie bijvoorbeeld als meest bedreigend worden ervaren en waarom. Respondenten kunnen bovendien deze dreiging van migratiestromen van buitenaf sterk identificeren met onvrede over binnenlandse asiel- en integratiedossiers of met negatieve sentimenten over buitenlandse cultuurgroepen.⁸

Zeer opvallend is de nieuwe dreiging in de top-3 dat: de afhankelijkheid van buitenlandse energie of grondstoffen steeg van de zesde naar de tweede plaats in de najaarspeiling. Geo-economische afhankelijkheidsrelaties zijn abstract en de dreigingsbeleving vermoedelijk sterk rationeel in plaats van sentimenteel. Dit suggereert dat de nieuwswaarschuwingen hierover een groot deel van de Nederlanders bereiken en dat mensen de dreigingen van buitenaf door een tamelijk rationele bril bezien.

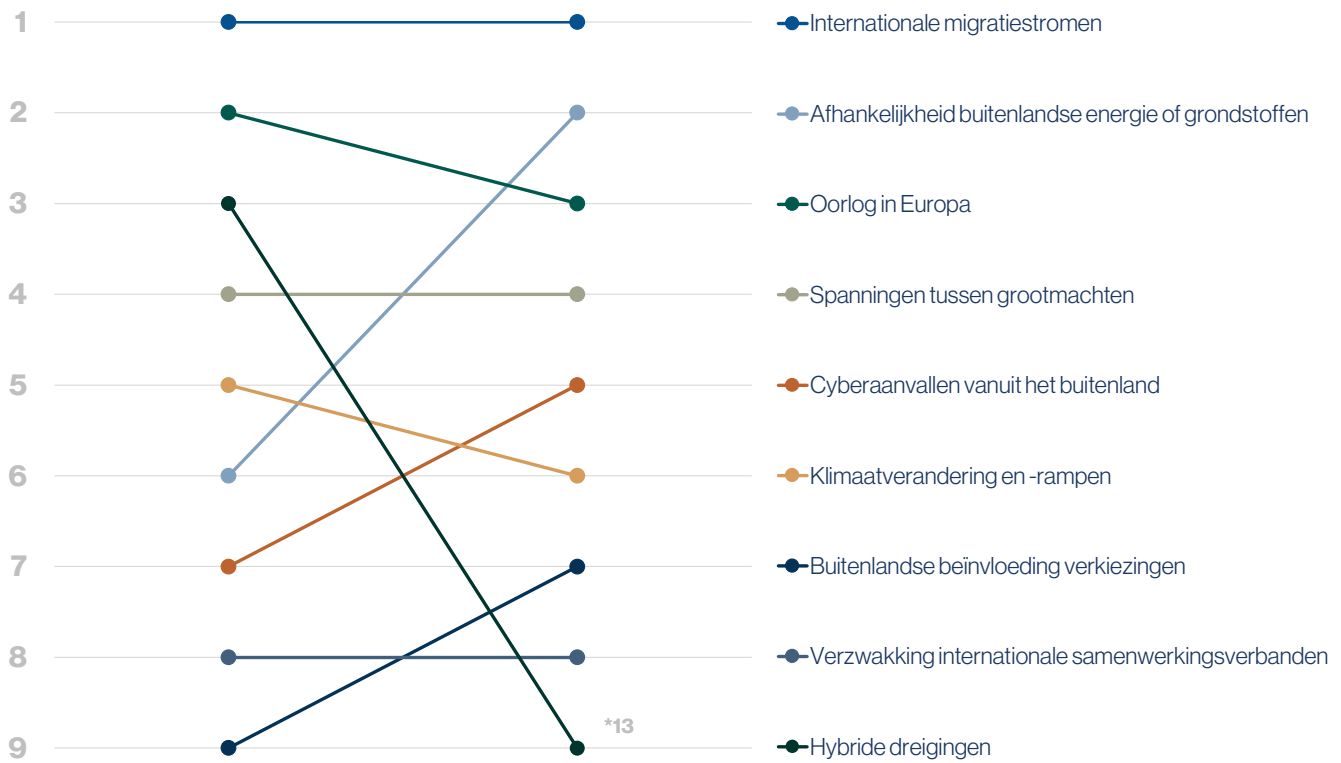
Specifieke observaties. Ten opzichte van de zomerpeiling is de overtuiging dat de wereldwijde situatie spanningen in Nederland veroorzaakt onveranderd hoog: 86 procent onderschrijft dit. Een opvallende stijging zien we bij de zorg dat buitenlandse partijen de meningsverschillen in Nederland vergroten: van 52 procent in de zomerpeiling naar 57 procent in de najaarspeiling.

⁸ We wijzen bijvoorbeeld op de minder positieve gevoelens die in Nederland bestaan jegens niet-westerse culturen. Het Sociaal Cultureel Planbureau onderzocht deze sentimenten eerder. Respondenten blijken overwegend zeer positieve gevoelens te hebben bij mensen met een achtergrond in Nederland, en minder bij mensen met een achtergrond in Arabië, Afrika of Oost-Europa. (Bron: Woittiez, I., van Hulst, B., Putman, L., Ooms, I., & Sadiraj, K. (2024). *Samenleven in de toekomst: Een verkenning naar sociale cohesie bij een veranderde bevolkingssamenstelling in 2050*. Sociaal en Cultureel Planbureau.)

Externe Druk: Grootste zorgen in zomer- en najaarspeiling 2025

Rangorde van politieke en internationale dreigingen die het vaakst door Nederlanders worden gekozen als bedreiging voor nationale veiligheid, zoals gemeten in de HCSS Publieksmonitor.

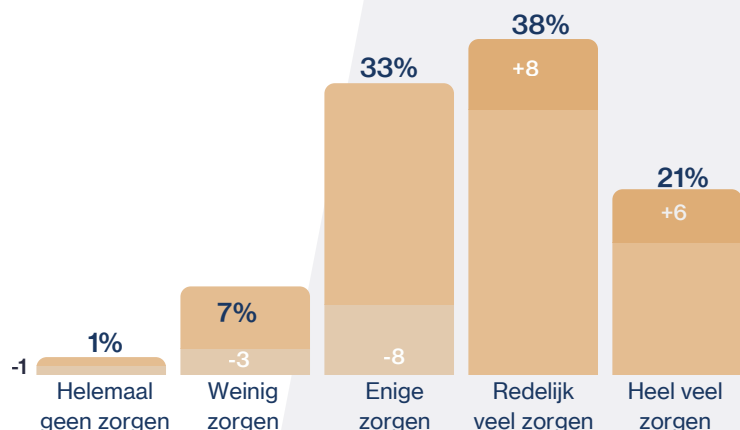
Bron: HCSS Publieksmonitor - Najaarspeiling 2025

Intern ongenoegen

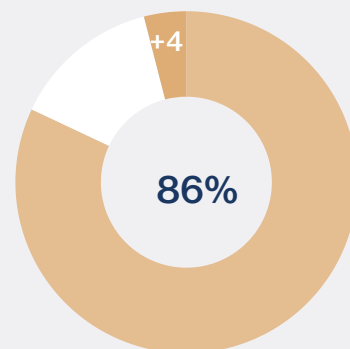
HCSS Publieksmonitor Najaarspeiling 2025

Algemene zorgen over intern ongenoegen

Hoeveel zorgen maakt u zich dat onvrede binnen de Nederlandse samenleving de veiligheid en stabiliteit van Nederland beïnvloedt?

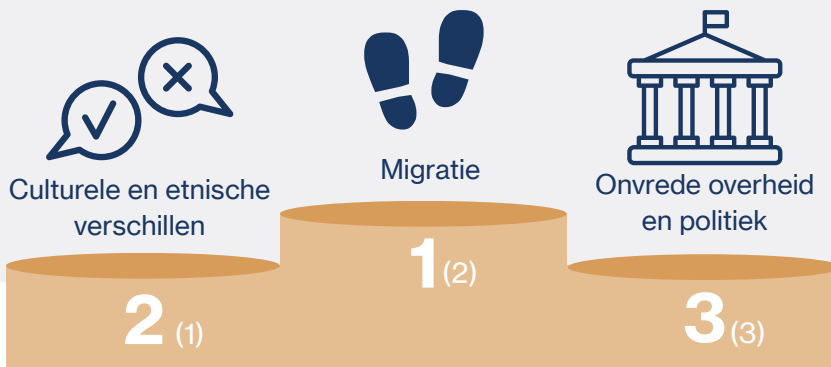
Percentage van de mensen dat zich zorgen maakt dat Nederland onveiliger zal worden.

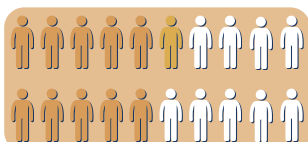
Najaarspeiling 2025

Top drie meest gepercipieerde dreigingen

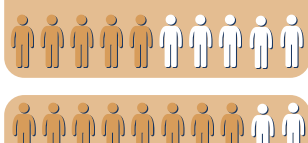
Veel respondenten beschouwen migratie als een bedreiging voor de Nederlandse veiligheid en stabiliteit. Daarbij maken mensen zich veel zorgen over de impact van de culturele en etnische verschillen in Nederland. Verder is er weinig vertrouwen in de overheid en politiek, waarbij er getwijfeld wordt of beleid nog wel in het belang van gewone burgers wordt gemaakt.

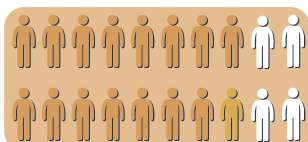
Specifieke observaties Intern ongenoegen

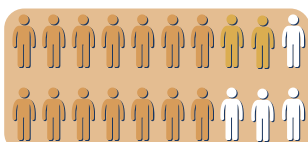
61% maakt zich veel zorgen over dat de democratie in Nederland minder goed zal functioneren.

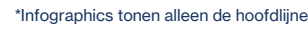
53% vindt dat mensen zoals 'zij' niks te zeggen hebben over wat de regering doet.

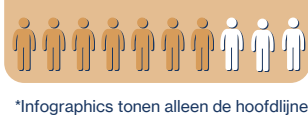
77% vindt dat overheidsregels zo ingewikkeld zijn dat gewone mensen ze niet meer begrijpen.

75% vindt dat Nederlanders zich steeds asocialer gedragen.

91% vindt dat de overheid problemen voor zich uitschuift.

74% vindt dat overheid en politie steeds meer moeite heeft met het garanderen van de veiligheid.

*Infographics tonen alleen de hoofdlijnen. Zie de bijlagen voor alle data.

4. Intern ongenoegen

Intern ongenoegen – verwijst naar de druk die maatschappelijke onvrede op de samenleving kan zetten. Welke bronnen van onvrede en frustratie zien Nederlanders als zorgwekkend? De HCSS Publieksmonitor peilde opnieuw een aantal maatschappelijke zorgen of frustraties die raken aan het sociaal contract: stellingen over de legitimiteit van de overheid en over prestaties op het gebied van veiligheid, economie en inspraak.

Algemene zorgen over intern ongenoegen. In de najaarspeiling maakt 92 procent van de Nederlanders zich in meer of mindere mate zorgen over de invloed van onvrede binnen de samenleving op de veiligheid en stabiliteit van Nederland. Daarmee ligt dit aandeel opnieuw zeer hoog en bovendien is het percentage dat zich *redelijk veel tot heel veel* zorgen maakt gestegen: van 44 procent in de zomerpeiling naar 59 procent nu. Ook maakt 86 procent zich zorgen dat Nederland onveiliger wordt, een stijging van 4 procent ten opzichte van de zomerpeiling.

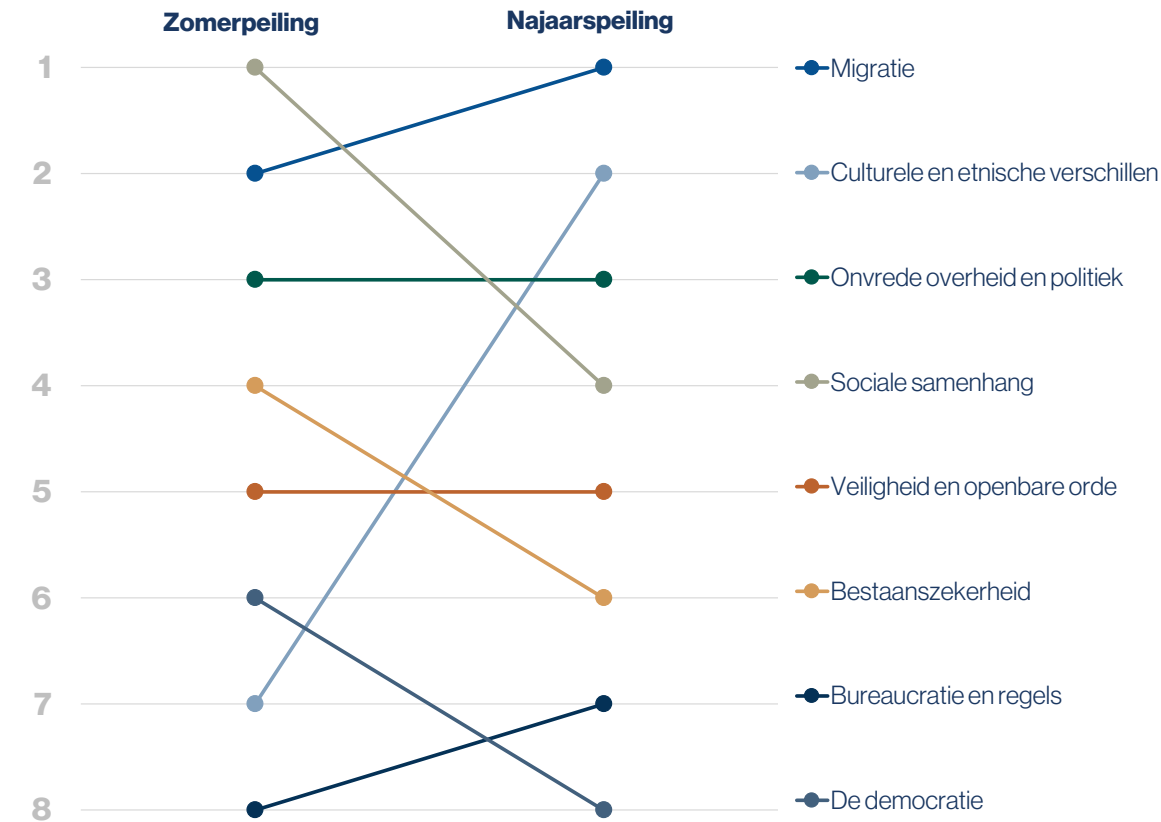
Top-3 dreigingen. In de zomerpeiling werd (het gebrek aan) sociale samenhang het vaakst genoemd, maar in de najaarspeiling is migratie de grootste zorg geworden. Culturele en etnische verschillen staan nu op de tweede plaats, gevolgd door de overheid en politiek. Deze wisseling van nummer één en twee maakt dat migratie nu niet alleen wordt gezien als de grootste externe dreiging, maar ook op nummer één staat als het gaat over maatschappelijke onvrede. Het feit dat migratie zowel het nummer 1 item is binnen de externe dreigingen (onder de term 'migratiestromen'), als binnen de herkende items van intern ongenoegen, wijst op de enorme dominantie van dit dossier in het maatschappelijk domein. Meer gefocust onderzoek is nodig om te bepalen in hoeverre deze maatschappelijke dreigingswaarneming een afspiegeling is van diep wortelende publieke sentimenten tegen migratie, of dat ze met name aangejaagd wordt door media-aandacht en politieke statements. Vermeldenswaard is het recente onderzoek van het Sociaal Cultureel Planbureau naar de attitudes van Nederlanders tegenover migratie.⁹

Specifieke observaties. De kritische houding ten opzichte van de overheid blijft sterk aanwezig. Zo maakt 61 procent zich veel zorgen dat de democratie in Nederland minder goed zal functioneren, terwijl dit in de zomerpeiling nog 54 procent was. Ook vindt inmiddels 52 procent dat mensen zoals zichzelf niets te zeggen heeft over wat de regering doet (48 procent in de zomerpeiling). Daarnaast geven in de najaarspeiling inmiddels 9 van de 10 Nederlanders aan dat de overheid problemen liever voor zich uitschuift dan oplost. Ook blijven de zorgen over veiligheid groot: 74 procent vindt dat overheid en politie steeds meer moeite hebben om veiligheid te garanderen. Verder ervaart 77 procent dat overheidsregels zo ingewikkeld zijn dat gewone mensen ze niet meer begrijpen.

⁹ Uit dit onderzoek van het SCP blijkt onder andere dat de Nederlandse bevolking overwegend voorstander is van een selectief migratiebeleid, beperkte instroom en sterke nadruk op integratie. Ongeveer veertig procent van de Nederlanders gaat zelfs zo ver dat zij de grenzen zouden willen sluiten voor asielzoekers, ook wanneer dit in strijd is met internationale verplichtingen. Daarbij bestaat meer sympathie voor vluchtelingen die vluchten voor oorlog en geweld dan voor economische migranten. Migratie wordt bovendien vaak gezien als bedreiging voor de woningmarkt, de nationale identiteit en de arbeidsmarkt. Hierdoor hangen zorgen over migratie sterk samen met een breder maatschappelijk onbehagen. (Bron: Kunst, S., Coenders, M., & Dagevos, J. (2025). *Migratie als spiegel van maatschappijbeelden: Een onderzoek naar opvattingen in de bevolking over migratie, nationale identiteit, samenleving en politiek*. Sociaal en Cultureel Planbureau)

Intern Ongenoege: Grootste zorgen in zomer- en najaarspeiling 2025

Rangorde van nationale dreigingen die het vaakst door Nederlanders worden gekozen als bedreiging voor de veiligheid en stabiliteit van Nederland, zoals gemeten in de HCSS Publieksmonitor.

Bron: HCSS Publieksmonitor - Najaarspeiling 2025

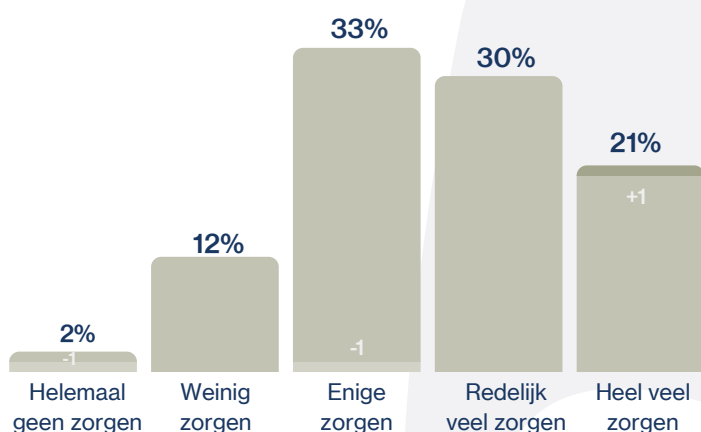

Subversieve krachten

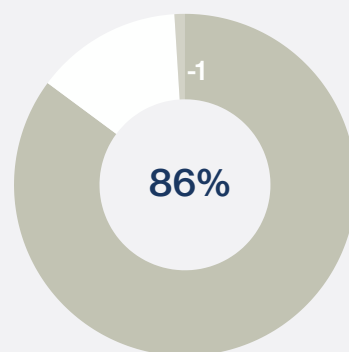
HCSS Publieksmonitor Najaarspeiling 2025

Algemene zorgen over subversieve krachten

In hoeverre maken Nederlanders zich zorgen over de invloed van extremistische of ondermijnende groepen uit binnen- en buitenland?

Percentage mensen dat vindt dat online omgevingen een belangrijke voedingsbodem voor haat en geweld in onze samenleving vormen.

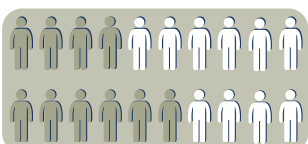
Najaarspeiling 2025

Top drie meest gepercipieerde dreigingen

Veel Nederlanders zijn bezorgd over extremisme, in het bijzonder over religieus- en rechts-extremistische bewegingen.

Specifieke observaties Subversieve krachten

36% ziet vaak berichten over rechtsextremistische bewegingen.

58% vindt dat rechts-extremistische denkbelden steeds meer grip op de samenleving krijgen.

24% ziet vaak berichten over de georganiseerde misdaad die invloed uitoefent op de democratie en rechtstaat in Nederland.

46% vindt dat georganiseerde misdaad steeds meer grip op rechtssysteem/samenleving krijgt.

69% ziet gebouwen bekladden-blokkades opwerpen als geweld tegen samenleving.

5. Subversieve krachten

Subversieve krachten – verwijzen naar actoren, groepen, netwerken of staten die bewust proberen de rechtsorde te ondermijnen, te ontregelen of te vervangen, zoals extremistische groeperingen, georganiseerde misdaadgroepen of statelijke actoren die Nederland willen ontregelen. Deze krachten kunnen bestaand ongenoegen en kwetsbaarheden in de samenleving bovendien exploiteren, waardoor ze ook een versterkende factor zijn van sluimerende onrust en instabiliteit.

Algemene zorgen over subversieve krachten. In de najaarspeiling geeft 84 procent van de Nederlanders aan zich enige tot heel veel zorgen te maken over de invloed van extremistische of ondermijnende groepen uit binnen- en buitenland. Dit is vergelijkbaar met het niveau dat ook in de zomerpeiling werd gemeten. Daarnaast vindt 86 procent dat online omgevingen een belangrijke voedingsbodem voor haat en geweld in de samenleving vormen.

Top-3 dreigingen. Als Nederlanders wordt gevraagd welke groepen of invloeden zij het vaakst als bedreiging voor de veiligheid en stabiliteit van het land zien, stonden rechts-extremistische bewegingen in de zomerpeiling bovenaan. In de najaarspeiling zien we nu dat de dreiging van religieus-extremistische bewegingen het vaakst wordt genoemd. Opvallend is daarnaast de toegenomen aandacht voor online extremistische bewegingen. Deze categorie stond in de zomerpeiling nog op de vijfde plaats, maar staat nu op de derde plek. Buitenlandse actoren zakten hierdoor naar de vierde plaats. De toegenomen aandacht voor online extremisme kan samenhangen met recente publicaties over zogenaamd Nihilistisch Gewelddadig Extremisme.¹⁰ Of met analyses die wijzen op de verjonging van deelnemers aan online extremistische en terroristische groepen.¹¹

Specifieke observaties. De zorg over de zichtbaarheid en invloed van extremistische bewegingen blijft groot. Zo vindt 58 procent van de Nederlanders dat rechts-extremistische denkbelden steeds meer grip krijgen op de samenleving. De toegenomen zorg over online extremisme signaleert dat het publiek bewustzijn over de gevaren van de digitale omgeving is vergroot.

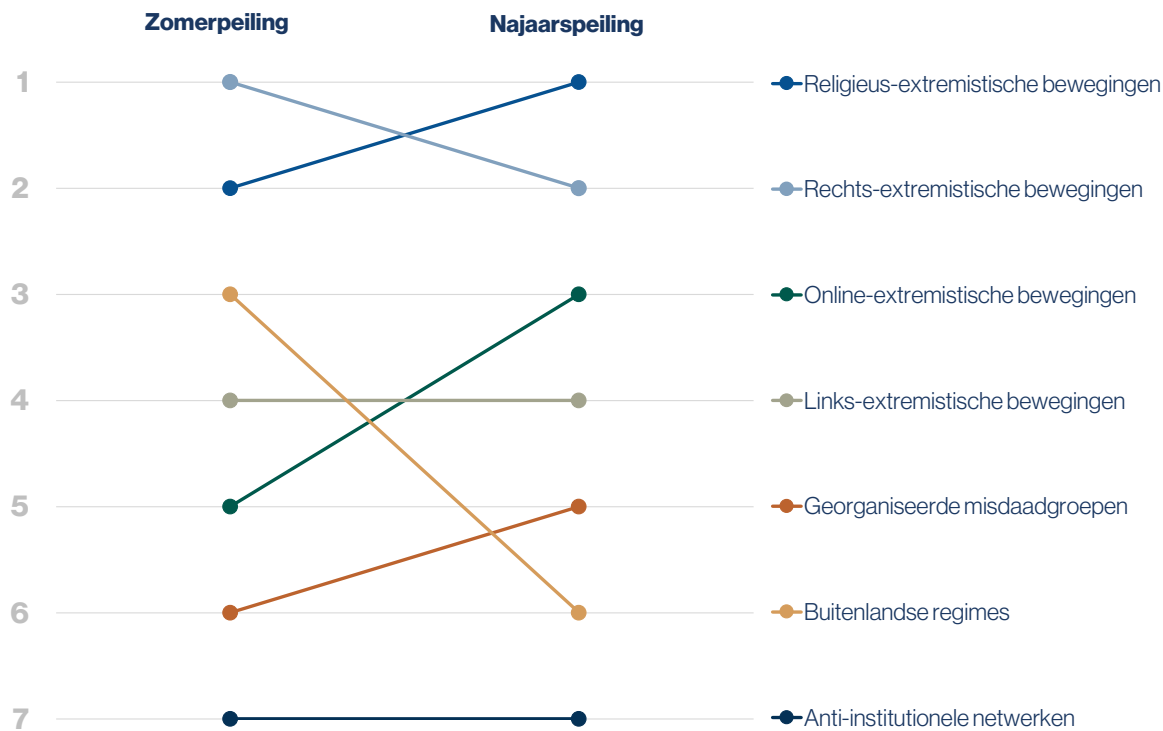
¹⁰ Bakker, G., van Aken, T., van Pappelendam, P., & Jeuken, J. (2025, 24 augustus). *Van Meme Tot Moord: Hoe online extremistische broedkamers een nieuwe generatie van geweld kweken*. The Hague Centre for Strategic Studies.

¹¹ NRC. (2025, 24 augustus). *In deze chatgroepen worden de meest sadistische beelden gedeeld: kinderen afgeperst en aangezet tot automutilatie of zelfs moord – ook Nederlandse jongeren*. NRC.

Subversieve Krachten: Grootste zorgen in zomer- en najaarspeiling 2025

Rangorde van groepen en invloeden die het vaakst door Nederlanders worden gekozen als bedreiging voor de veiligheid en stabiliteit van Nederland, zoals gemeten in de HCSS Publieksmonitor.

Bron: HCSS Publieksmonitor - Najaarspeiling 2025

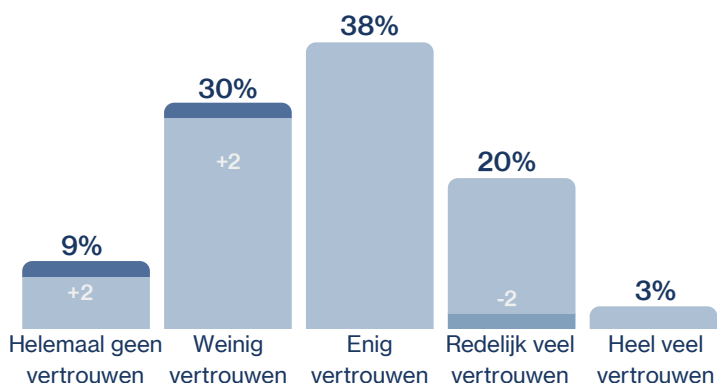
Weerbaarheid & veerkracht

HCSS Publieksmonitor Najaarspeiling 2025

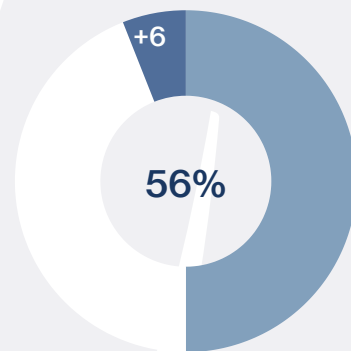
Algemeen vertrouwen in weerbaarheid en veerkracht

In hoeverre hebben Nederlanders er vertrouwen in dat het land veerkrachtig genoeg is om grote crises aan te kunnen?

Percentage Nederlanders dat er vertrouwen in heeft dat Nederland goed voorbereid is op rampen.

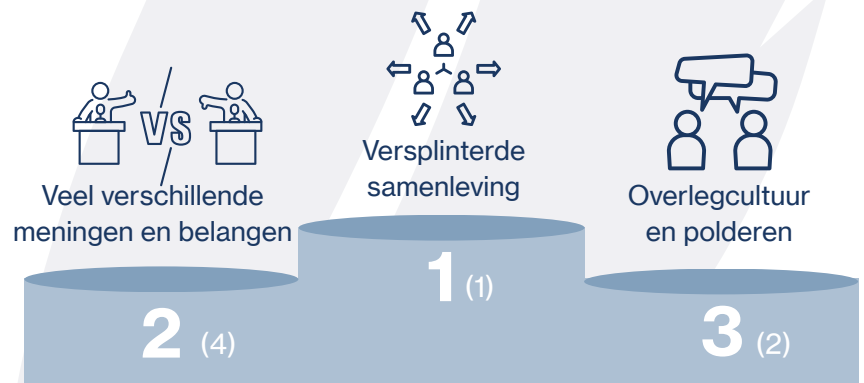

Najaarspeiling 2025

Top drie meest gepercipieerde kwetsbaarheden

Veel Nederlanders zijn bezorgd over de kwetsbaarheid van de samenleving zoals versnippering, langdurige besluitvorming en de afhankelijkheid van het buitenland. Daarnaast wordt een gebrek aan daadkracht of regie tijdens crises als risicovol gezien.

Specifieke observaties weerbaarheid & veerkracht

13% heeft veel vertrouwen dat Nederland goed is voorbereid op sabotages.

18% vindt dat Nederland in vergelijking met andere landen goed is voorbereid op een crisis.

51% heeft veel vertrouwen dat ze zichzelf kunnen redden tijdens een noodsituatie.

65% vindt dat mensen in hun buurt elkaar helpen als dat nodig is.

6. Weerbaarheid en veerkracht

De dimensie weerbaarheid en veerkracht belicht de oordelen van Nederlanders over de mate van robuustheid en veerkracht van de samenleving. Weerbaarheid en veerkracht verwijzen naar het vermogen van een samenleving om schokken, spanningen en ondermijnende invloeden te weerstaan, dan wel op te vangen en ervan te herstellen. Naast fysieke aspecten spelen ook sociaal veerkrachtige eigenschappen een rol, zoals sociale cohesie en solidariteit.

Algemeen vertrouwen in weerbaarheid en veerkracht. Waar in de zomerpeiling al overwegend negatief werd geoordeeld over de weerbaarheid en veerkracht van de samenleving, zien we in de najaarspeiling een nog negatiever beeld. Zo is het aandeel mensen dat weinig of helemaal geen vertrouwen heeft in de veerkracht van Nederland om grote crises aan te kunnen, zoals buitenlandse dreiging, sociale onrust of extremistische dreigingen, met bijna 5 procent toegenomen. Tegelijkertijd is het percentage dat aangeeft dat Nederland goed voorbereid is op rampen wel fors gestegen.

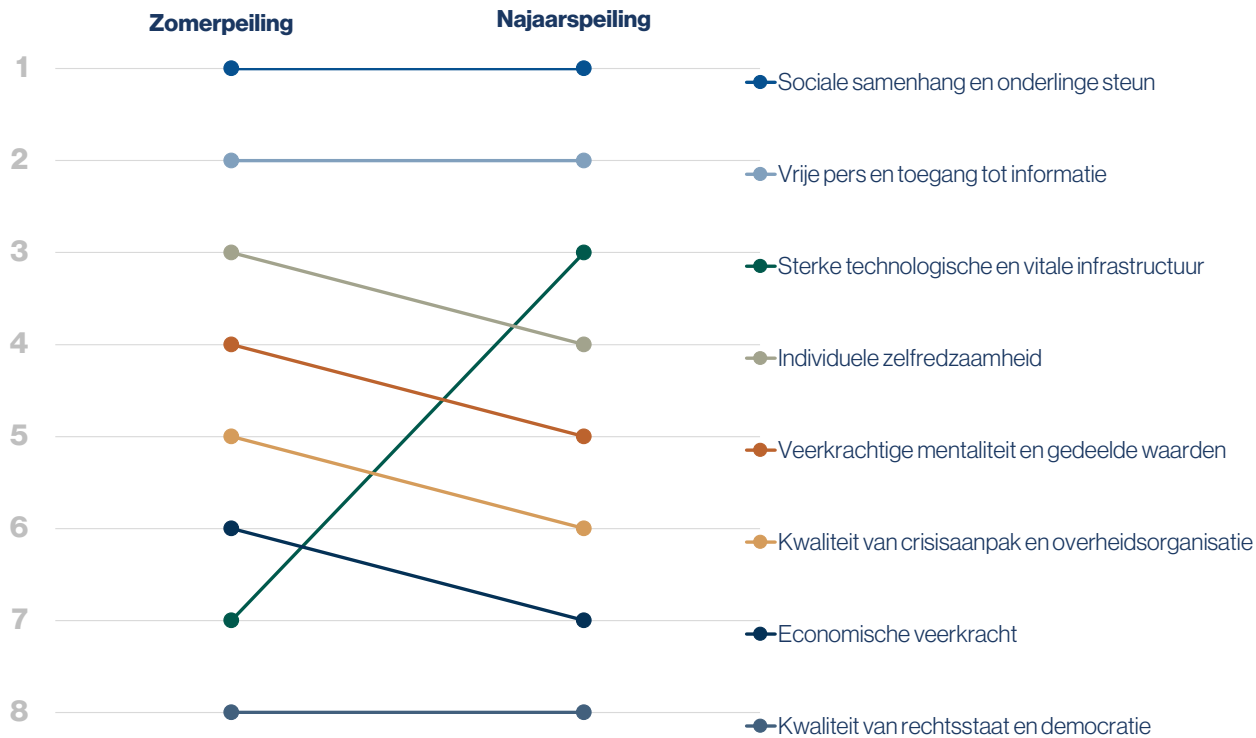
Top-3 kwetsbaarheden en krachten. De grootste kwetsbaarheden die Nederlanders tijdens een crisis zien, liggen opnieuw in de sfeer van de interne dynamiek van de samenleving. Net als in de zomerpeiling staat de versplinterde samenleving bovenaan als herkende factor van dreiging. Verdeeldheid, polarisatie en een gebrek aan gedeeld perspectief wordt als het meest zorgwekkend ervaren. Als tweede punt noemt men de strijd tussen veel verschillende meningen en belangen, gevolgd door de vertragende overleg- en poldercultuur. Daarmee blijft de top 3 vrijwel ongewijzigd.

Specifieke observaties. De resultaten van de najaarspeiling bevestigen het algemene beeld van de zomerpeiling dat Nederlanders meer vertrouwen hebben in hun eigen omgeving en zelfredzaamheid dan in de institutionele voorbereiding van het land.¹² Zo vindt 65 procent dat mensen in hun buurt elkaar helpen als dat nodig is, een opmerkelijk contrast met de zorgen over de versplinterde samenleving die bovenaan de lijst van kwetsbaarheden staat. Tegelijkertijd blijft het vertrouwen in de institutionele dimensie laag: slechts 13 procent vindt dat Nederland goed is voorbereid op sabotages.

¹² Dat sluit aan bij cijfers uit de *Monitor Brede Welvaart en de Sustainable Development Goals* van het CBS, waaruit blijkt dat ongeveer tweederde van de bevolking vertrouwen heeft in andere mensen, terwijl het vertrouwen in instituties (politie, rechters, Tweede Kamer) veel lager ligt en pas recent weer op het niveau van vóór corona terugkeerde. (Bron: CBS. (2025). *Monitor brede welvaart en de sustainable development goals: Hier en nu – Samenleving*.

Veerkracht en Weerbaarheid: Grootste krachten in zomer- en najaarspeiling 2025

Rangorde van de belangrijkste krachten van Nederland die het vaakst door Nederlanders worden gekozen, zoals gemeten in de HCSS Publieksmonitor.

Bron: HCSS Publieksmonitor - Najaarspeiling 2025

7. Samenvattend

De najaarspeiling van de HCSS Publieksmonitor schetst wederom een dubbelzinnig en waarschuwend beeld. Nederland is volgens de publieke opinie geen land in acute crisis, maar onder de oppervlakte groeit het pessimisme. Nederlanders beoordelen de maatschappelijke stabiliteit gemiddeld met een **6,1** – iets lager dan de 6,2 in de zomerpeiling. Ruim een kwart geeft een onvoldoende, terwijl een derde een 7 geeft. Het laat zien dat de balans fragiel blijft.

Externe druk wordt nog altijd breed gevoeld, maar iets minder dominant dan in de zomer. Een grote meerderheid maakt zich zorgen over geopolitieke ontwikkelingen, internationale spanningen en migratiestromen. De top-3 dreigingen is gewijzigd. Migratie staat nog steeds bovenaan, maar afhankelijkheid van buitenlandse energie en grondstoffen is gestegen van plek zes naar plek twee. Oorlog in Europa zakt daardoor naar de derde plaats. Hybride dreigingen, pandemieën of klimaatverandering worden minder vaak genoemd dan drie maanden geleden.

Intern ongenoegen komt in de najaarspeiling sterker naar voren dan in de zomer. Het percentage mensen dat zich redelijk veel tot heel veel zorgen maakt over de invloed van interne spanningen is met 45 naar 59 procent gestegen. Migratie staat nu, net zoals bij externe druk, bovenaan de lijst van interne zorgen, gevolgd door culturele en etnische verschillen en de overheid/politiek. Verder nemen de kritiek op de overheid en zorgen over de werking van de democratie verder toe.

Subversieve krachten worden door meer Nederlanders herkend en blijven een reëel gevaar in de ogen van burgers. Ongeveer 8 op de 10 zich hier zorgen over, een even hoog niveau als in de zomer. Wel zien we een verschuiving in de rangorde. Religieus-extremistische bewegingen worden nu het vaakst genoemd, en wisselt van plek met rechts-extremisme. Online-extremistische bewegingen zijn nieuw in de top-3. Buitenlandse actoren zakken hierdoor naar de vierde plaats. Daarmee wordt de digitale voedingsbodem voor extremisme nadrukkelijker onderkend.

Weerbaarheid en veerkracht laat tot slot een gemêleerd beeld zien. Waar in de zomer het vertrouwen vooral negatief was, geeft nu een meerderheid (61 procent) aan enig tot veel vertrouwen te hebben dat Nederland crises aankan. Dit vertrouwen richt zich vooral op de samenleving zelf: 65 procent vindt dat mensen in hun buurt elkaar helpen wanneer nodig. Tegelijkertijd blijft het vertrouwen in instituties laag: slechts 13 procent vindt dat Nederland goed voorbereid is op sabotage, en slechts 18 procent dat ons land in vergelijking met anderen goed voorbereid is op een crisis. De grootste kwetsbaarheden blijven de versplinterde samenleving, de veelheid aan meningen en belangen, en de overlegcultuur. Daartegenover worden sociale samenhang, vrije toegang tot informatie en zelfredzaamheid opnieuw gezien als belangrijkste krachten.

The Hague Centre
for Strategic Studies

HCSS

Lange Voorhout 1
2514 EA The Hague

Follow us on social media:

@hcssnl

The Hague Centre for Strategic Studies

Email: info@hcss.nl
Website: www.hcss.nl